

ОБЩЕСТВЕНООПАСНИТЕ ПОСЛЕДИЦИ КАТО ОБЕКТИВЕН ПРИЗНАК ОТ СЪСТАВА НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕТО

Петя Митрева*

Увод

Същността и видовете общественоопасни последици на престъпленията се изследват във връзка с основни наказателноправни проблеми като обществената опасност на деянието, състава на престъплението, неговия обект и вината. На общественоопасните последици се отделя внимание и при анализа на видовете престъпления от особената част на НК. В българската наказателноправна литература обаче не е достатъчно изследван въпросът за отразяването на общественоопасните последици в състава на престъплението, което традиционно се възприема за определящ класификационен критерий за делението на съставите на формални и резултатни.

Класификацията на съставите на формални и резултатни е една от най-спорните в теорията. Приема се, че резултатните състави съдържат в конструкцията си общественоопасни последици като признак относно обективната страна на престъплението. По отношение на общественоопасните последици на престъпленията, отразени във формалните състави, се водят редица научни дискусии. Някои автори считат, че формалните състави не съдържат последици, а други – че формалният състав съдържа последици, които настъпват едновременно с деянието.

Настоящата статия разглежда особеностите на формалните и резултатните състави като си поставя за цел да отговори на въпроса как общественоопасните последици се описват законов състав на престъплението. Изследването на проблема се основава на същността на общественоопасните последици и тяхното значение за обществената опасност на престъплението. Изясняването на този въпрос е с определящо значение за това дали последиците на престъпленията, осъществяващи формален състав, подлежат на доказване и какво е тяхното значение при индивидуализацията на наказанието от съда.

* Петя Митрева, доктор по наказателно право, катедра „Наказателноправни науки“, УНСС, email: pvmitreva@gmail.com

Понятие за общественноопасни последици

Българската наказателноправна теория определя общественноопасните последици като отрицателни обективни изменения, настъпили в обекта на престъпното деяние, в резултат от неговото осъществяване (Ненов, 1992, с. 14-15). По аналогичен начин последиците се дефинират и в чуждестранната литература (Кудрявцев, 1960, с. 137). Въпреки, че в теорията понятието за общественноопасни последици не предизвиква спорове, съдържанието на това понятие не се възприема еднозначно. Редица автори считат, че деянието само по себе си нанася изменения в действителността (Церетели, 1963, с. 40). От тази позиция, те придават на деянието качеството на последица (Стойнов, 2011, с. 174-175). От онтологична гледна точка становището е правилно и държи сметка за деянието като обективен факт. От наказателноправна гледна точка, обаче възприемането на това разбиране не позволява да се разграничат деянието и неговите последици, отделните стадии в осъществяване на престъплението, разликата между деяние и престъпление.

Утвърдено в теорията е противоположното становище, според което последиците на престъплението не са елемент на престъпното деяние, а резултат от въздействието му върху защитения обект на престъплението (Михлин, 1958, с. 41; Ненов, 1992, с. 14). Авторите, които застъпват тази теза, анализират деянието като самостоятелно обособен волеви човешки акт, а последиците като обективно настъпили в обекта на престъплението отрицателни изменения. Въз основа на теорията за причинната връзка между деянието и последиците се обосновава извод, че последиците са свързващото звено между деянието и защитеното обществено отношение – обект на престъплението (Церетели, 1963, с. 40). Възприемането на тази теза позволява да се обособи разликата между деяние и последици, което обосновава извода, че след осъществяването на деянието, последиците настъпват по силата на обективни закономерности, които не зависят от волята на субекта. На следващо място, становището, според което деянието и последиците са две взаимосвързани, но относително самостоятелни елементи в структурата на престъплението, е в основата на разликата и наказателноправното значение на деянието и престъплението. Известно е, че макар и външни по отношение на деянието, последиците са абсолютно задължителен елемент на престъплението. Следователно, всяко престъпление, отразено чрез законовия си състав в норма от особената част на Наказателния кодекс, предизвиква общественноопасни последици като застрашава или уврежда обществените отношения – обект на наказателноправна защита.

За пръв път тезата, че всяко престъпление поражда общественноопасни последици, се обсъжда в руската наказателноправна литература от проф. А. Н. Трайнин. (Трайнин, 1951, с. 188-195; Трайнин, 1957, с. 138-144). Това

становище се поддържа и от Н. Кузнецова (Кузнецова, 1958, с. 37). Българската наказателноправна теория също приема, че няма престъпления без последици. Аргументи в подкрепа това разбиране се черпят от концепцията за обществената опасност на престъплението, която е основополагаща за наказателното право. Престъплението е общественноопасно деяние именно поради свойството му да въздейства върху защитения обект като го застрашава или уврежда, т.е. поради свойството му да причинява последици. В теорията не е спорно, че само деяние, което е общественноопасно, може да причини общественноопасни последици. Въз основа на тази концепция са изградени институтите на изключващите обществена опасност обстоятелства по чл. 12-13а от Наказателния кодекс, установяващи деяния, които не са общественноопасни, т.е. вредите, причинени от такива деяния, нямат характер на общественноопасни последици. От друга страна, макар и последиците да се характеризират като общественноопасни именно защото настъпват в резултат на общественноопасно деяние, те са с предопределящо значение за характера и степента на обществената опасност на престъплението (Кузнецова, 1958, с. 27).

Застрашаване и увреждане на обекта на престъплението

В зависимост от това на кой етап от въздействие върху защитеното обществено отношение (обекта на престъплението) законодателят е установил наказателна отговорност за довършено престъпление чрез отразяването му в законовия състав, престъпленията се делят на застрашаващи и увреждащи, а последиците на престъпленията се проявяват под формата на застрашаване и увреждане.

Класификацията на деянията на застрашаващи и увреждащи е с определящо значение за тяхната криминализацията, но е с много малко значение за изследване на въпроса за обществената опасност на различните видове престъпления, тъй като сама по себе си не може да обоснове извод, че увреждащите престъпления са с по-голяма обществена опасност от застрашаващите. Причината за това е, че обществената опасност на престъпленията не зависи единствено от етапа на въздействие върху защитеното обществено отношение, а основно от характера и ценността на общественото отношение – обект на престъплението. Но от друга страна, застрашаването, което винаги и закономерно предхожда увреждането, дава възможност да се направи изводът, че когато престъпленията са от един и същи вид, застрашаващите са с по-ниска степен на обществена опасност от увреждащите.

Класификацията на престъпленията на застрашаващи и увреждащи не може да бъде използвана и при анализа на престъпните състави, които по своята същност не могат нито да застрашат, нито да увредят обществени-

те отношения. Следователно, това дали законови състав описва (отразява) застрашаващо или увреждащо престъпление не е предопределящо за класификацията на съставите на формални или резултатни. Престъпление, описано в резултатен или формален състав, може да бъде както застрашаващо, така и увреждащо. Като основен класификационен критерий за съставите се използва не формата на общественноопасните последици, а това дали те са посочени като обективен признак на състава.

Съставомерни общественноопасни последици

Съставът на престъплението се определя като строга система от признаци (Кудрявцев, 2004, с. 60-61), които в своята взаимовръзка определят обществената опасност на престъпленията от даден вид. Теорията приема, че съставът на престъплението отразява (описва) типичната обществената опасност на престъпленията от съответен вид. По този начин се подчертава връзката между социалното и нормативното битие на престъплението. Въз основа на това разбиране, в литературата се прави извод, че всеки признак от законовия състав на престъплението има свой „заряд“ от обществена опасност (Филчев, 2014, с. 18). Това дали даден признак отразява или допринася за обществената опасност на престъплението е основният критерий, който използва законодателят при изграждане на конструкцията на състава.

Когато съставът на престъплението съдържа в конструкцията си признак относно последиците, тези последици се наричат престъпен резултат. По своята същност и общественноопасните последици, и престъпният резултат показват какви са измененията в общественото отношение – обект на престъплението, които са настъпили от престъпното деяние. Но общественноопасните последици изразяват социалната същност на престъплението, а престъпният резултат показва момента, в който престъплението е довършено от гледна точка на законовия му състав. Това означава, че престъпният резултат може да настъпи със застрашаването на защитения обект или с неговото увреждане. Само като признак на състава, последиците се класифицират на съставомерни и несъставомерни (в зависимост от това дали са включени в състава на престъплението или имат характер на отегчаващо наказателната отговорност обстоятелство).

Това, че законовият състав съдържа само признаци, които са от значение за обществената опасност на престъплението води до извода, че извън състава остават онези факти и обстоятелства, които могат да се проявят при извършване на конкретно престъпление, но не се отразяват на типичната обществената опасност на престъпленията от съответния вид. Тези обстоятелства се наричат несъставомерни и могат да повишат или понижат обществената опасност на престъплението, т.е. да бъдат оценени от съда като

смекчаващи и отегчаващи наказателната отговорност обстоятелства. Несъставомерните обстоятелства могат да бъдат свързани с личността на дееца (социален статус, здравословно състояние, възраст), с времето, мястото и начина на извършване на престъплението, мотивът за осъществяването му и др. В случаите, когато от престъпното деяние настъпят допълнителни, несъставомерни последици, те се оценяват единствено като отегчаващо обстоятелство, тъй като завишават обществената опасност на извършеното престъпление.

Концепцията, че общественноопасните последици са определящи при оценката на обществената опасност на престъплението води до извод, че ако законовият състав не съдържа последици, то този състав е лишен от една от основните си функции – да установи типичната степен на обществената опасност на съответния вид престъпление. Това становище се основава на тезата, че всяко престъпление причинява общественноопасни последици, които предопределят обществената му опасност. То обаче поставя под съмнение дали именно наличието на признак относно последиците може да се възприеме като класификационен критерий за делението на съставите на формални и резултатни. По този въпрос също няма единомислие в литературата. Редица автори считат, че формалният състав не съдържа последици (Кузнецова, 1958, с. 30). Застъпването на тази теза не позволява да се даде категоричен отговор на въпроса какъв е характерът на последиците на престъпленията, описани във формалните състави – дали настъпват съставомерни или единствено несъставомерни последици в резултат на осъществяването на деянието.

В литературата е застъпена и противоположната теза, според която формалният състав съдържа последици, но те не подлежат на доказване при квалификацията на престъплението (Церетели, 1957, с. 19-20). Тезата се основава на аргумента, че всяко престъпление предизвиква отрицателни изменения в обективната действителност, но за разлика от престъпленията, описани в резултатни състави, последиците на т. нар. формални престъпления настъпват едновременно с осъществяване на деянието (Кузнецова, 1958, с. 37). Възприемането на тази теза обаче поставя под въпрос класификацията на съставите на формални и резултатни.

Проблемът дали формалният състав включва последици в конструкцията си следва да бъде изследван както от гледна точка на признаците на състава и начините на тяхното описване, така и чрез анализ на връзката между съставомерните признаци на престъпленията и несъставомерните обстоятелства, които смекчават или отегчават отговорността. Това се налага защото и двете посочени становища не отричат възможността от деянието, описано във формалния състав да настъпят несъставомерни последици. Спорно е

обаче дали извършването на едно общественноопасно деяние може да причини единствено несъставомерни, без да причини съставомерни последици.

В теорията се поддържа, че признаците на състава могат да са изрично описани или да се извличат по тълкувателен път. Например непосочването на формата на вина в законовия състав не означава, че деянието е невиновно, или че вината не подлежи на доказване. Обикновено обектът на престъплението не се посочва изрично в неговия законов състав, а за него съдим от систематичното място на престъплението в особената част на Наказателния кодекс, механизмът на въздействие, същността и качествата на предмета на престъплението и други признаци от обективна и субективна страна. От изложеното следва, както обектът не е изрично посочен в състава, така и последиците, като изменения в този обект също могат да бъдат установени по тълкувателен път. Например специалната цел, като признак от субективната страна на престъплението показва насочеността на деянието, в резултат на което обектът (непосредствен или допълнителен) е застрашен, т.е. специалната цел като съставомерен признак показва и общественноопасните последици, които са настъпили под формата на застрашаване на защитени от наказателното право обществени отношения. Това води до извода, че делението на съставите на формални и резултатни е в зависимост от това не дали съставът съдържа последици в конструкцията си, а дали посочва тези последици изрично, чрез отделен елемент на състава. Така например част от транспортните престъпления са описани във формални състави, при които признакът относно общественноопасните последици не е изрично посочен (Костадинова, 2012, с. 199). Следователно, формалният състав също съдържа последици, но имплицитно, като съдим за тях чрез тълкуване на останалите признаци на състава и връзките между тях.

Различните становища по въпроса дали формалният състав съдържа последици поражда и научни дискусии за характера на общественноопасните последици на престъпленията, описани във формални състави. Тезата, че формалният не съдържа последици дава основание да се приеме, че последиците на престъплението са „извън законовия състав“, т.е., че са несъставомерни. На пръв поглед този извод е правилен – логично е, че след като формалните състави не включват в структурата си последици, т.е. в обективната страна на състава липсва елемент относно последиците, то тези последици могат да бъдат само несъставомерни. От друга страна, обаче е теоретично неиздържано да се твърди, че едно общественноопасно и престъпно деяние причинява единствено несъставомерни последици. Аргументи за това се черпят от същността и характера на несъставомерните обстоятелства, в това число – несъставомерните последици. Несъставомерните обстоятелства нямат самостоятелно правно значение и тяхната правна природа е зависима от съставомерните признаци на престъплението от съответния вид. Природата на несъставомерните обстоятел-

ства, а в това число и на несъставомерните последици е вторична, те се проявяват само при наличието на осъществен състав.

Становището, че престъпленията, осъществяващи формален състав, съдържат само несъставомерни последици противоречи и на основната за наказателното право теза, че общественноопасните последици са предопределящи по отношение на обществената опасност на престъплението. При конструкцията на състава, законодателят подбира само признаци, които се отразяват или определят обществената опасност на престъпленията от съответния вид. Известно е, че несъставомерните обстоятелства остават „извън състава“ именно защото не са с определящо значение за обществената опасност на даден вид престъпления. Следователно, не може да се възприеме, че последици, които са несъставомерни, са с определящо значение за обществената опасност на престъпленията, описани във формални състави. Този извод на самостоятелно основание подкрепя тезата, че формалните състави включват съставомерни последици, за които обаче съдим чрез тълкуване на останалите признаци на състава. Застъпването на тази теза води до заключението, че след като последиците настъпват едновременно с осъществяване на състава, те са съставомерни. Следователно, това което липсва като признак на обективната страна във формалният състав е изричното посочване на последиците и причинната връзка между деянието и последиците.

Съвсем отделен е въпросът, че освен съставомерни, последиците от т.нар. формални престъпления могат да бъдат и несъставомерни. Различен е обаче механизмът на доказване на съставомерните и несъставомерните последици. Доказването на съставомерните последици се осъществява чрез събиране на доказателства за осъществяването на всички законови признаци на състава, с което се доказват и последиците на престъплението. Но ако от деянието, осъществяващо формален състав са настъпили и несъставомерни последици, то те подлежат на доказване на общо основание, както всички останали смекчаващи и отегчаващи обстоятелства, а ако се установи, че децът е имал виновно отношение към несъставомерните последици, те следват да се вземат предвид като отегчаващо обстоятелство при определянето на наказанието.

Заключение

Изложеното аргументира извод, че последиците на престъпленията са отразени както в резултатните, така и във формалните състави, но с различна законодателна техниката на тяхното описване. Последици на престъпленията, осъществяващи формален състав са съставомерни и настъпват непосредствено с осъществяване на деянието. Липсата на причинна връзка като обективен признак на състава най-ясно прокарва границата между формал-

ните и резултатни състави на престъпления поради различната конструкция на съставите. Резултатните състави на престъпления включват в структурата си изричен елемент относно последиците, докато във формалните състави последиците се изразяват и доказват чрез тълкуване на останалите признаци на състава и връзката между тях. Това от своя страна води до извод, че последиците на престъпленията, описани във формални състави, също подлежат на доказване, тъй като са от значение за определяне на конкретната степен на обществена опасност на извършеното престъпление, следователно – и за индивидуализацията на наказанието по чл. 54 от НК.

Референции:

- Костадинова, Р., (2012). Транспортни престъпления, Сиела, София.
(Kostadinova, R., 2012. Transportni prestuplenia, Ciela, Sofia).
- Ненов, Ив., (1992). Наказателно право на Република България. Обща част, кн. 2, под редакцията на Ал. Стойнов, Софи-Р, София.
(Nenov, Iv., 1992. Nakazatelno parvo na Republika Bulgaria, Obshta chast, kn. 2).
Стойнов, Ал., (2011). Наказателно право. Обща част, Сиела, София.
(Stoynov, Al., 2011, Nakazatelno parvo. Obshta chast, Ciela, Sofia).
- Филчев, Н., (2014). Наказателно право. Теоретични въпроси и съдебна практика. ИК – УНСС, София
(Filchev, N., 2014, Teoretichni vuprosi I sudebna praktika, IK-UNSS, Sofia).
- Кудрявцев, В. Н., (1960). Объективная сторона преступления. Москва.
- Кудрявцев, В. Н., (2004). Общая теория квалификация преступлений, Москва.
- Кузнецова, Н. Ф., (1958). Значение преступных последствий для уголовной ответственности. Госюриздат, Москва.
- Михлин, А.С. (1958) Понятие и виды последствий преступлений, „ Вопросы уголовного права и процесса“, ВИЮН, Москва.
- Трайнин, А. Н., (1951). Состав преступления по советскому уголовному праву, Москва.
- Трайнин, А. Н., (1957). Общее учение о составе преступления, Москва.
- Церетели Т. В., (1963). Причинная связь в уголовном прав, Москва.

ОБЩЕСТВЕНООПАСНИТЕ ПОСЛЕДИЦИ КАТО ОБЕКТИВЕН ПРИЗНАК ОТ СЪСТАВА НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕТО

Резюме

В наказателноправната теория се приема, че резултатните състави включват като обективен признак общественноопасните последици, а формалните не съдържат последици в конструкцията си. Статията изследва класификационния критерий за делението на съставите на формални и резултатни чрез използване на методите на анализ и синтез, сравнителният метод и способите на тълкуване в правото. В основата на анализа е разбирането, че всяко престъпление причинява общественноопасни последици. В резултат на изследването авторът достига до извода, че последиците на престъпленията са отразени както в резултатните, така и във формалните състави, но с различна законодателна техниката на тяхното описване.

Ключови думи: общественноопасни последици, състав на престъплението, формален състав, резултатен състав

JEL: K14

SOCIAL DANGEROUS CONSEQUENCES AS AN OBJECTIVE ELEMENT OF THE CORPUS DELICTI

Petya Mitreva*

Abstract

Criminal law theory supports that the socially dangerous consequences are included in the construction of so-called material corpus delicti and the formal corpus delicti do not contain consequences in their construction. The article examines the question of the classification criterion for the division of formal and material corpus delicti, using the methods of analysis and synthesis, the comparative method and the methods of interpretation in law. The analysis is based on the thesis that all of the crimes cause socially dangerous consequences – negative objective changes in their object. As a result of the study, the author concludes that the consequences of the crimes are included in both the material corpus delicti and the formal corpus delicti, but with different legislative techniques for describing them.

Key words: social dangerous consequences, corpus delicti, formal corpus delicti, material corpus delicti

JEL: K14

* Petya Mitreva, PhD in Criminal Law, Chief Assist., Department of Criminal Legal Sciences, UNWE, email: pvmitreva@gmail.com